

Zbigniew
Bomert

ODSŁONIĘCIE

EPISTEMOLOGICZNE PODSTAWY
FILOZOFII JĘZYKA RELIGIJNEGO
W POGLĄDACH IANA T. RAMSEYA

ODSŁONIĘCIE

Zbigniew
Bomert

ODSŁONIĘCIE

EPISTEMOLOGICZNE PODSTAWY
FILOZOFII JĘZYKA RELIGIJNEGO
W POGLĄDACH IANA T. RAMSEYA

Kraków

© Copyright by Zbigniew Bomert and Towarzystwo Autorów
i Wydawców Prac Naukowych UNIVERSITAS, Kraków 2011

ISBN 97883-242-1442-6
TAiWPN UNIVERSITAS

Projekt okładki i stron tytułowych
Sepielak

www.universitas.com.pl

Wstęp

Filozofia języka religijnego, poza teoretyczną wartością jej rezultatów, może pełnić dwojaką, istotną dla wiary i jej przekazywania, funkcję. Dla teologa szczególnie interesująca jest rola, jaką analiza języka religijnego może odegrać, gdy chodzi o zachowanie w teologicznych rozważaniach transcendencji Boga. Wiąże się to z faktem, że możliwość sensownych wypowiedzi o Bogu pozostaje jeśli nie w sprzeczności, to w stałym napięciu w stosunku do transcendencji Boga. Dobra teologia przynajmniej *implicite* zawierać musi dobrą filozofię języka teologicznego, aby przekazywać prawdy o Tym, który nie jest jedną z rzeczy tego świata. Druga rola filozofii języka religijnego w oczywisty sposób wiąże się z apologetyką i obejmuje wyjaśnianie, w jaki sposób wypowiedzi o Bogu są wypowiedziami sensownymi, które można oceniać pod względem prawdziwości. To zadanie ma dużą wagę w czasie, gdy nasilają się w kulturze nurty kwestionujące nie tylko prawdziwość określonego wyznania religijnego, ale samą możliwość sensownych, przedmiotowych wypowiedzi religijnych.

Twórczość Ramseya jest interesująca z tego względu, że podjął się on obu tych zadań.

Ian Thomas Ramsey, urodzony w 1915 r. w Kearsley w północnej Anglii, wyniósł z domu rodzinnego religijne wychowanie. Po studiach w Cambridge i w Oxfordzie został duchownym anglikańskim i od 1943 r. wykładał w Cambridge teologię i filozofię religii. By dać odpór neopozytywistycznej krytyce religii, w 1951 r. przeniósł się do Oxfordu. Wykładał tam filozofię religii do czasu, gdy w 1966 r. został biskupem Durham. W tym okresie w Oxfordzie rozwijał się nurt filozofii

analitycznej skupiony na analizie języka potocznego, reprezentowany głównie przez G. Ryle'a, J. L. Austina i P. F. Strawsona. Z tym nurtem Ramsey wiązał nadzieje na budowanie konstruktywnej filozofii języka religijnego, która pozwoli nie tylko uzasadnić sensowność wypowiedzi o Bogu, ale przyczyni się do lepszego rozumienia natury języka religijnego przez teologów. Przedwczesna śmierć w 1972 r. przerwała jego pełną zaangażowania działalność naukową i kościelną.

Na ogół filozofia religii w nurcie analitycznym skupiała się na problematyce dowodów istnienia Boga lub na zagadnieniu sensowności zdania „Bóg istnieje”. Obok tego rodzaju rozważań, związanych zwykle albo dyskutujących z abstrakcyjnie pojętym, choć naznaczonym wpływem chrześcijaństwa, teizmem, rozwijają się obecnie także badania nad różnego rodzaju aspektami konkretnych praktyk i doktryn poszczególnych religii. Filozofia Ramseya mieści się w analitycznym, abstrakcyjnym nurcie teizmu; zarazem wyróżnia się tym, że zamiast prób dowodzenia istnienia Boga podejmuje wysiłek zrozumienia wypowiedzi religijnych w powiązaniu z podstawowymi strukturami ludzkiego poznania. Rozumienie poznania religijnego jest u niego integralną częścią rozumienia ludzkiego poznania w ogóle.

Sensowność języka religijnego jest, zdaniem Ramseya, ugruntowana w doświadczeniu – musi istnieć jakieś doświadczalne powiązanie przekonań religijnych z realnym światem, aby nie były one tylko wyrazem ludzkich emocji. Wymaga to rozwinięcia odpowiedniej koncepcji doświadczenia. Stanowisko Ramseya jest próbą wprowadzenia do filozofii języka religijnego tzw. rozszerzonego empiryzmu¹.

Rozszerzenie empiryzmu w wykonaniu Ramseya dokonuje się nie tyle przez wskazanie odrębnego, religijnego doświadczenia i badanie jego wiarygodności², czyli nie tyle przez rozszerzenie zakresu akceptowanego doświadczenia, ile raczej przez głębsze zrozumienie podstawowych sposobów doświadczania świata przez człowieka, tak że religijność staje się zwieńczeniem postawy poznawczej człowieka.

¹ I. T. Ramsey, *Theological Literacy 1. On Understanding Mystery*, w: *Christian Empiricism*, red. J. H. Gill, Grand Rapids, Michigan: William B. Eerdmans Publishing Company, 1974, s. 62.

² Tego rodzaju rozważania prezentuje np. K. E. Yandell, *The epistemology of religious experience*, Cambridge: Cambridge University Press, 1993.

Swoje rozumienie doświadczenia Ramsey wyraża za pomocą pojęcia „odsłonięcia”, oznaczającego szczególną sytuację poznawczą, w której poprzez to, co obserwowalne, człowiek doświadcza czegoś „więcej”. Adekwatne ujęcie w języku takiego doświadczenia wymaga zastosowania odpowiednich środków językowych, specyficznej „logiki” wypowiedzi. Najczęściej doświadczone „więcej” jest wyrażane za pomocą „modelu” opatrzonego „kwalifikatorami”. W pojęciach modelu i kwalifikatora Ramsey ujmował, jak sądził, to, co w teologii katolickiej wyraża klasyczne stanowisko Tomasza z Akwinu, głoszące analogiczny, a nie jednoznaczny charakter twierdzeń teologicznych; robił to jednak bez przyjmowania całego tomistycznego systemu i ontologii³.

Ramsey nie wypracował systematycznego ujęcia swoich poglądów; jego tezy, rozproszone wśród tekstów o różnej wielkości i ważności, często wspierane są przez nierozwinięte aluzje do teorii wpływowych filozofów. Pierwszą próbę całościowej prezentacji jego koncepcji języka religijnego podjął już w 1971 r. Donald Evans⁴. Kilka lat później Jerry Gill opublikował monografię poświęconą Ramseyowi⁵. W Polsce krytyczną prezentację poglądów Ramseya sporządził ks. Marek Kiliszek⁶. Prace te pozwalają zapoznać się z najważniejszymi elementami koncepcji Ramseya, a także z licznymi przykładami, którymi podbudowywał swoje tezy.

Na początku lat 70. poglądy Ramseya wywołały zainteresowanie, objawiające się serią artykułów omawiających krytycznie jego spostrzeżenia. Zainteresowanie to jednak szybko opadło, a dyskusja nad jego koncepcją nigdy nie wyszła poza formę rozproszonych przyczynków⁷. Powodem takiego stanu rzeczy jest, moim zdaniem,

³ I. T. Ramsey, *Religious Language*, London: S.C.M. Press, 1957, s. 185.

⁴ D. Evans, *Ian Ramsey on Talk About God*, „Religious Studies” 1971, vol. 7, s. 125–140, 213–226.

⁵ J. H. Gill, *Ian Ramsey. To Speak Responsibly of God*, London: George Allen and Unwin Ltd, 1976.

⁶ M. Kiliszek, *Lingwistyczna filozofia religii. Analiza teorii I. T. Ramseya*, Lublin: RW KUL, 1983.

⁷ Np. F. M. McLain, From Odd-Talk to God-Talk, „Journal of the American Academy of Religion” 1970, vol. 38, no. 3, s. 240–254; C. B. Cohen, *Some Aspects of Ian Ramsey’s Empiricism*, w: „International Journal for Philosophy of Religion” 1972, no. 3, s. 2–17; dyskusję z tekstami Evansa, McLain i Cohen podjął J. Gill w *Ian Ramsey. To Speak Responsibly of God*, dz. cyt., s. 148–156; J. W. McClendon Jr., J. M. Smith, Ian Ramsey’s Model of Religious Language: A Qualified Appreciation, „Journal of

zbyt mała precyzja prezentowanej przez Ramseya koncepcji. Łatwo się zgodzić, że pojęcie odsłonięcia wskazuje na ciekawy aspekt ludzkiego doświadczenia. Dopóki jednak jest ono wyjaśniane niemal wyłącznie przez przykłady, trudno prowadzić na jego temat bardziej systematyczną, krytyczną dyskusję. Dlatego w niniejszej pracy podejmuję próbę głębszego zbadania koncepcji odsłonięcia, która jest kluczowa zarówno dla zrozumienia, jak Ramsey pojmował doświadczenie religijne, jak i dla jego koncepcji języka religijnego.

Pierwszy rozdział rozpoczyna się od zarysowania panoramy przykładów odsłonięcia podawanych przez Ramseya. Następnie, wychodząc od umieszczenia koncepcji odsłonięcia w szerszym kontekście filozoficznym, formułuję tezę, że odsłonięcie jest według Ramseya źródłem rozróżnienia wrażeń i pojęć – rozróżnienia, które Kant uznał za konieczny warunek wszelkiego doświadczenia. Zakładając, że pojęcia w jakiś sposób wywodzą się z wrażeń, koncepcja odsłonięcia łądzi dychotomiczność Kantowskiego rozróżnienia. Jest to możliwe dzięki rozumieniu aktywności podmiotu w taki sposób, że zawiera się w niej także element bierności, wskutek czego podmiot może poddawać się wpływowi aktywności odsłaniającej się rzeczywistości. Prowadzi to do koncepcji ludzkiego doświadczenia kładącej nacisk na „zapośredniczenie doświadczenia” w aktywności podmiotu i „przygodność poznania”, w którym – wbrew krytycznie ocenianemu przez Ramseya Kantowi – nie ma żadnego elementu koniecznego i które samo jest faktem przygodnym.

Interpretacja przedstawiona w pierwszym rozdziale pracy jest hipotezą wymagającą systematycznego sprawdzenia, gdyż Ramsey sam nie sformułował wyraźnie swojego stanowiska w taki sposób. Podejmuję się tego zadania w drugim rozdziale poprzez analizę mniej lub bardziej obszernych, rozproszonych w tekstach Ramseya aluzji i odwołań do poglądów filozofów zajmujących się badaniem poznania. Jest to tropienie w tradycji filozoficznej coraz wyraźniej-

the American Academy of Religion” 1973, vol. 41, no. 3, s. 413–424; W. Hryniewicz, *Modele przedstawiania Boga w teologii współczesnej*, w: *O Bogu dziś*, red. B. Bejze, Warszawa: SS. Loretanek, 1974, s. 183–204. Typowy przykład postawy wobec poglądów Ramseya prezentuje Swinburne: „Chociaż nie jestem pewien co do mojej interpretacji, Ramsey być może sugeruje rzecz następującą...”; R. Swinburne, *Spójność teizmu*, tł. T. Szubka, Kraków: Znak, 1995, s. 128.

*Dalsza część książki dostępna w wersji
pełnej.*

